

Rudolf Brajčić

PRISUTNOST MITA U BIBLIJI

U »Dijalogu o ljubavi i smrti« (*Sistem i egzistencija*, Zora, 1970, str. 249—269) Danilo Pejović je iznio nekoliko refleksija o mitu i o njegovoj ulozi, kao i o njegovoj prisutnosti u Bibliji Staroga i Novoga zavjeta. Dijalog se vodi između aktivista, pjesnika i žene. Te refleksije nas vjernike zanimaju jer nam otkrivaju piščevu misao o nama. Ovom zgodom želimo u duhu dijaloga i boljeg međusobnog upoznavanja iznijeti kako mi vjernici gledamo na problem prisutnosti mita u Bibliji.

— A koji je to i kakav »jedan iskon« filozofije i književnosti? — upita aktivist. (Str. 254)

— To je ono »vrijeme i prostor« svijeta u kojemu se tvoja zbilja i uobrazilja još ne razlikuju, nego su najprisnije pomirene u jedno: mit i mitski svijet, što je zapravo izlišno ponavljanje, jer kada mit jest, zemlja i nebo nad njim tvore isti nedjeljivo cjeloviti poredak. U tom iskonski-smislenom poretku sama je zbiljnost jedini smisao, jer grčka riječ MYTHOS znači izvorno isto što i EPOS i LOGOS: RIJEČ koja SVE sabire u JEDNO. Kao što se ondje uopće ne može razlikovati »subjektivno« od »objektivnoga«, »priroda« od »povijesti«, tako ni riječ od stvari. Mit je takav poredak kozmosa koji čuva čovjekovo mjesto među svim stvarima, poredak gdje je riječ svagdje prisutan svjedok onoga što bijaše, jest i bit će. Riječ je objava onoga što uistinu svagda jest i onoga što se o njemu kaže — naime takva poretku koji ne razlikuje između mišljenja, govorenja i bitka. Mit jest takvo zbivanje, on živi kao puna zbiljnost kulta i borbe na život i smrt.

— Sve je to lijepo, ali što je u mitu zbiljsko, a što izmišljeno? — upita znatiželjno čovjek akcije.

— Baš u tome i jest teškoća razumijevanja biti mita za današnjeg čovjeka koji je više navikao da razlikuje nego da sjedinjuje, koji naprosto živi i o tom životu naknadno razmišlja, koji jedno osjeća, drugo o tome misli i treće o tome priopćuje, a da i sam više ne zna koliko je razapet između riječi i djela. Ono što se u mitu kaže da je bilo, to odista i bijaše, jest i bit će, to je mitsko doba jednoga naroda i epohe. No to ne tvrde o mitu samo najnovija istraživanja strukturalizma, toga naj-

bezazlenijeg načina pobune protiv svevlasti današnjeg historizma i historijskog načina mišljenja. U svakom slučaju do iskustva iskona suvremenog zbivanja može danas doprijeti samo onaj koji razumije mit i uspio je nadmašiti historizam. Historizam sve objašnjava onim što je sada i zaboravlja da ono što je bilo ostaje i kao neprolazno. Mitsko doba ostavilo je traga i u onim mitovima koji su s vremenom postali sudbonosni za Evropu, a danas i za cio svijet. Ono je prisutno i u sjećanju na starodrevno »zlatno doba«, i to sjećanje nikada neće iščeknuti, premda se »zlatno doba«, više ne može vratiti.

— Na što misliš, pjesniče, izrazi se konkretno, navedi neki primjer.

— Zašto da ne. Primjera ima bezbroj, ali ja ću spomenuti tek dva. Uzmimo grčki mit o Prometeju koji kazuje o postanku svijeta kako nam je priopćeno mnogim izvorima:

Nebo i zemlja bijahu stvoreni: more se talasalo među obalama, a ribe se igrale u njemu; u zraku su pjevale ptice na krilima, zemljom živjele životinje. Ali još nije bilo na zemlji stvora kojega bi tijelo bilo tako sazdano da se u njemu može nastaniti duh i iz njega vladati zemaljskim svijetom. Tada stupi na zemlju mudri Prometej... Prometej je dobro znao da u zemlji drijeva nebesko sjeme. Stoga uzme ilovače, nakvasi je vodom, umijesi je i načini od nje lik prema slici i prilici bogova. Da bi taj, glineni lik oživio, uzme odasvud iz životinjskih duša dobra i zla svojstva i zatvori ih u grudi čovjeka. Božica Atena divila se njegovu djelu, te je tome poluzivom liku udahnuła duh, božanski dah.

Tako postadoše prvi ljudi. Ali oni dugo nisu znali kako da se služe svojim udovima i dobivenom božanskom iskrom. Gledali su, a nisu vidjeli, slušali, a nisu čuli...

— Lijepa je to pripovijest o nečemu što je znanost mnogo bolje i jednostavnije objasnila — suho će čovjek akcije. — Reci radije koji je pjesnik spjevao tu bajku?

— Nije stvar u tome da mi sada pokušavamo »vjerovati« u »istinitost« ili »zbiljnost« toga mita, jer kad bismo to i htjeli, u tome ne bismo uspjeli. Za razumijevanje mita potrebno je napustiti sve pozicije našeg uobičajenog mišljenja. Nego, to što kazuje taj mit govori o postanku svijeta, i ma kako vas to iznenadilo, uistinu »bijaše« tako, »stvarno« se »dogodilo« na taj način. Slično bi se moglo utvrditi i o drugim helenskim mitovima, o Perzeju, Tezeju, Heraklu, Antigoni, Edipu, Agamemnonu, Orestu itd., kao i o mitovima drugih naroda »na sličnu temu«. Uzmimo, na primjer, poznati hebrejski starozavjetni mit o postanku svijeta iz prve knjige Mojsijeve:

U početku stvori Bog nebo i zemlju. A zemlja bijaše bez oblička i pusta, i bijaše tama nad bezdanom; i duh božji dizaše se nad vodama. I reče Bog: Neka bude svjetlost. I bi svjetlost. I vidje Bog svjetlost da je dobra; i rastavi Bog svjetlost od tame. I svjetlost nazva Bog dan, a tamu noć. I bi večer i bi jutro, dan prvi...

I taj mit — nastavi pjesnik — kazuje o stvaranju prvoga čovjeka od zemlje, njegovoj ženi, i o njihovu životu u rajskom vrtu. Zmija nagovori Evu da jede jabuku sa zabranjenog drveta spozna je, po Evinu nagovoru učini to i Adam, i tako nastade prvi grijeh. No kako bog kažnjava prve ljude?

Evi Bog reče: »Tebi ću mnogo muke zadati kad zatrudniš, s mukama ćeš djecu rađati«, a Adamu: »Sa znojem lica svoga jest ćeš kruh dok se ne vratiš u zemlju od koje si uzet.« I na kraju Bog reče: »... Eto, čovjek posta kao jedan od nas znajući što je dobro, što je zlo; ali sada da ne pruži ruke svoje i uzbere i s drveta života, i okusi te dovijeka živi.«

— Bajke, ali maštovite — reče čovjek akcije. — Metafore, pripodobe i simboli što spadaju u djetinjsko doba povijesti, u prethistoriju, zato u te bajke vjeruju samo djeca, neprosvijedeći ljudi ili primitivci. Zna li se tko je autor tih mitova? Historijski utvrđene ličnosti? Pojedinci ili kolektivna, rodovska svijest? Kad su nastali ti mitovi, može li se to datirati?

— Ne može, dragoviću moj — odvrati pjesnik. — Te pripovijesti označavaju tek početak »povijesti« koji sam više nije povijestan jer je iskon »prirode« i »povijesti« kao suprotstavljenih područja. Mit je sam jedna epohalna zgoda, zgoda koja je neprolazno »prošla« i njom sve započinje, pa i svako računanje vremena. Mit nema »autora« — iz njega izvire sve što se kasnije zbilo i o tome na bilo koji način priopćilo. Vrijeme mita samo je bezvremeno, od njega tek nadolazi svaka era: olimpijade, Stari zavjet, Novi zavjet itd. Mitologija u djelima prvih pjesnika, npr. Homera i Hezioda, kao i pripovijedanje o tome što se jednoć dogodilo u pradavno doba u kasnijim svjedočanstvima, ne zna se kada, sve su to kasnije zgode. Sa svoje strane, pak, mitologija, pripovijesti, legende i bajke izrastajući iz mita pružaju pretpostavku za ono što se o tome usmeno iz koljena u koljeno pripovijeda, a zatim i pismeno kazuje, zapisuje, kako bi ostalo neprolazno. Odatle potječe građa za tragedije, komedije, novele i romane, ukratko, za cjelokupnu pisanu riječ, a to je književnost.

— Besmislica — ljutito će čovjek od akcije. — Znanost rukuje preciznim podacima o tome kada se što dogodilo zahvaljujući svojim kvantitativnim metodama, pa se i naše računanje vremena daje tačno formulirati matematičkim simbolima mjereno sunčanim godinama i godinama svjetlosti.

— Zacijelo — odvrati pjesnik — a odakle tebi mjera za to mjerenje, na primjer dekadski ili heksagezimalni brojevi sustav, ili takva jedinica koja se zove metar? Ukoliko su ti mjerni sustavi djelo čovjeka — premda je većina od njih u staro doba sakralnog karaktera i kultskog podrijetla — oni sami ne potpadaju pod mjeru kojom mjere: ta ne možeš metar metrom mjeriti! Povrh toga, mit govori jezikom koji ne podnosi logičko i kauzalno zaključivanje, »mitsko« je mišljenje a-logičko i a-kauzalno, i možda stoga obuhvatnije i punije u svom shvaćanju stvari.

— Prihvatimo načas da nešto od toga što si ti dosada izvodio zaista i stoji — reče čovjek akcije. — Podrijetlo bi književnosti na taj način bilo odgonetano, ono zaista spada u igru fantazije, ali još nam uvijek preostaje filozofija. Kako je nastala ta fikcija?

— Čini se na sličan način kao i književnost. Sva je umjetnost proizišla iz mita, i to tako što je jednom iz neobjašnjivih »razloga« naprosto došlo do prekida s mitskim poretkom. Vječan i svagda zbiljski poredak zemlje i neba odjednom prestaje biti apsolutno obavezan za sve stvari i postaje »moguća tema« umjetnosti, pa tako i pjesništva. Umjetnost započinje onda kad i povijest, raspadanjem mita, a otada datira i filozofija.

* * *

Pod utjecajem prosvjetiteljstva, kažemo mi, riječ »mit« je izgubila svoje prvotno značenje i počela je značiti isto što i bajka ili priča. U psihologiji izrazom »mythos« označuju bolesno stanje, koje se očituje simboličkim projekcijama, težnje za nemogućim i iluzornim, a mythomania je neurotični simptom. Sociolozi ubrajaju među mitove 20. stoljeća mit o germanskoj rasi, o napretku itd. Međutim, grčka riječ »mythos« izvorno znači nešto drugo. Po svoj prilici dolazi od korijena meudh, mudh, s kojim se susrećemo u mnogim indogermanskim jezicima, u slavenskim jezicima taj korijen prepoznajemo u riječi »misao, misli«. Mit je misaoni izvještaj o početku svijeta, prvih ljudi, prvih povijesnih zbivanja koja utječu na sudbinu ljudi. Ti su misaoni izvještaji dani u obliku priče. Ukoliko je mit *misaoni izvještaj*, više je metafizički pokušaj nego priča, ukoliko je pak misaoni izvještaj u obliku *priče*, više je naivni izvještaj nego metafizičko tumačenje.

Mitskim tumačenjem čovjek je pokušao shvatiti svoje životne probleme, u prvom redu problem svoje egzistencije. Čovječanstvo nije trebalo čekati na Platona da bi otkrilo da slika govori ondje gdje dijalektika zapinje i Claude Lévy-Strauss ima pravo kada tvrdi da se čovječanstvo prije interesiralo za sliku nego za dijalektiku i da nije siguran hoće li se ono ikada od slike osloboditi. »Pravi smisao mita, naime, nije pružanje objektivne slike svijeta. Njim se više izražuje kako čovjek shvaća samoga sebe u svome svijetu. Mit ne smijemo tumačiti kozmološki nego antropološki, bolje: egzistencijalno. Mit govori o Moći ili Moćima za koje čovjek misli da ih doživljava kao temelje i granice svoga svijeta i svog vlastitog djelovanja i doživljavanja. On o tim Moćima, dakako, govori tako da ih predodžbeno uvodi u krug sebi poznatog svijeta, njegovih predmeta i energija, i u krug čovjekova života, njegovih osjećaja, motiva i mogućnosti kao kad govori o klici ili o stablu svijeta da protumači temelj i prazvor svijeta ili kada govori o borbama među bogovima da protumači stanje i poredak u svijetu. On o vanempirijskom govori empirijski, o božanskom ljudski... objektivnim karakterom svoga pričanja prikrivajući namjeru da govori o Moći kojoj su svijet i čovjek podložni.«

(R. Bultmann, Neues Testament und Mythologie, u: Kerygma und Mythos, 1948, str. 23)

Te su Moći redovito personificirane pa je mit povijest vrhunske osobe, takozvanog arhetipa. Mit je povijest arhetipa, dramatizacija i živa predstava njegova temeljnog životnog djela. To se djelo zbiva u pretpovijesnom vremenu, koje čovjeka prethodi i transcendiraju njegovu povijest, kada je iz kaosa nastajao kozmos. Prostor je točno određen, ali se više ne zna gdje je, nitko tamo nema pristupa, ne zna se postoji li još ili je već nestao. Mitovi pričaju o zbivanjima među bogovima, o praocima, o herojima, o pionirima kulture, o prvim ljudima koji su u međuvremenu između povijesti i vječnosti, u prostoru koji nije ni nebo ni zemlja nego nebo i zemlja skupa, oblikovali čovjeku poznati svijet, izvršili odlučna djela života i smrti, stvorili običaje i smrtnicima dali prava, podijelili uloge, dodijelili mjesta, oblikovali društvo. U mitovima osobe posjeduju čudesnu moć. Njihovim djelima određuje se sveukupna budućnost čovječanstva. Arhetipi se bore protiv sila nereda i razornih moći. Oni svojom borbom rađaju i određuju povijesni svijet, postavljaju zakon i u svom liku pružaju uzorak prave egzistencije valjan za sva vremena. Oni nemaju prethodnog modela. Sam arhetip je model, tumač i izvor svega onoga što će njega poslije reproducirati i po čemu će se on neprestano ponavljati (etiološko značenje mita). »Nihil novi sub sole.« Stvarnost egzistira utoliko ukoliko se odnosi na arhetip, kao što se simbol odnosi na ono što simbolizira. Kozmos je samo u vremenu rasuto trajanje mitskog događaja, nepotpuno tumačenje onoga što se na početku zbilo. Stoga je svijet samo pričin stvarnosti, simbol, bezvrijedno ponavljanje, kontigentna egzistencija i subzistira jedino utoliko ukoliko se trajno odnosi na mitski svijet arhetipa. (Usp. M. Eliade, Le mythe de l'éternel retour; archétypes et répétitions, Paris 1949.) Svi su arhetipi bogovi ili polubogovi, rođeni u politeističkim religioznim sustavima, a najcvjetniji su u Indiji i u Grčkoj.

Riječ *mythos* je strana grčkom prijevodu Staroga Zavjeta. Na nju nailazimo samo jednom (Sir 20,19). Što se tiče stvarne prisutnosti mita u Starom Zavjetu, zastupnici škole povijesti religija, kao Gunkel i Gressmann, govore o tome kako se prva poglavlja Biblije o stvaranju i o uređenju svijeta (Post 1—11), kao i mnogobrojni proročki komadi ne mogu ni zamisliti bez mitova, dok drugi svetopisamski istraživači misle da su mitovi u Bibliji neprimjenljivi. Sam Gunkel naglašava da Izrael nije nikada bio sklon mitovima, jer su oni bitno politeistički. Ipak moramo reći da je Izrael unatoč svom etičkom i transcendentnom monoteizmu u svojim počecima i kasnije uzimao mitske elemente koje je, doduše, prekrojio i uzdižući ih s područja naravnih mitova u jednokratno Božje povijesno djelovanje historizirao.

U Novom Zavjetu se mit smatra stranim tijelom. Novi Zavjet samu riječ »mit« upotrebljava u negativnom smislu (1 Tim 1, 4; 4, 7; Tit 1, 14; 2 Pt 1,16). Mit se shvaća sredstvom i oznakom naviještanja protivna

evanđeoskoj poruci. On je kriva nauka, na koju se obaraju Pavlove pastoralne poslanice. Evanđelje se bavi »velikim djelima Božjim« (Dj 2,11) u povijesti. Ono je logos, izvještaj o povijesnim djelima. Mitovi su, naprotiv, izmišljeni, neistiniti događaji, fabule. Kod apostola, kao i u Evanđelju, govor je povijesno utemeljen. Apostoli nisu pripovjedači mitova, nego očevici Kristove povijesne stvarnosti. (Usp. Stählin, Mythos u: ThWNT, IV, 787 i 788.)

Uz te temeljne tvrdnje o prisutnosti mita u Sv. Pismu treba nadovezati još neke sudove o tome u vezi s identičnošću mitoloških tema i tema Sv. Pisma i s identičnošću utjecaja na budućnost i čovjekovu povijest mitoloških i svetopisamskih događaja.

1. I mitovi i Božja objava govore o postanku svijeta, o prvim ljudima, o čovjekovoj sudbini. Božja objava, koja kulminira u povijesnoj epifaniji Isusa Krista, pada u doba u kojem čovjek o Bogu i o božanstvu misli na mitski način uz pomoć poganskih religija. Objava se javlja unutar tog mitskog horizonta. Čovjek još nije otkrio zakone prirode, još je bespomoćno i bez zaštite izručen silama prirode, u kojima gleda nešto natprirodno. Sve će to doći do izražaja i u Sv. Pismu, jer je Božja riječ dana na čovjekov način mišljenja u času kad mu se saopćuje. I starozavjetni i novozavjetni pisac će pripisivati direktno Bogu što mi danas pripisujemo direktno prirodi, a filozofski suptilno stvaralačko djelovanje neće znati drukčije izraziti nego mitskim slikama uza sav svoj oprečan stav mitovima. K tome, njegov prijelaz tumačenja svijeta i čovjeka s mita na logos bio bi bez mitskih slika, zornosti i dramatike prazan i nedoumljiv. Stoga se služi tom zornošću i dramatikom, premda nije mitolog, nego religiozni filozof: U početku stvori Bog nebo i zemlju... Ni Aristotel kao filozof nije potcjenjivao mitski izraz: »Ljubitelj mitova je u neku ruku filozof« (Metaph II, 2 p 982 b 18), a stoici su ga veoma cijenili kao alegoriju. Stoga iz mitskog elementa na koji nailazimo u Sv. Pismu ne zaključujemo na *mitski* sadržaj tako da možemo reći da su dva izvještaja o postanku ljudi, onaj o Prometeju i onaj o Jahvi u knjizi Postanka, iako naoko vrlo slični, u stvari bitno različiti (politeizam — monoteizam!).

2. I djela mitskih božanstava i Božja djela, kao djela arhetipa, ispunjaju svu budućnost. Djela Božja kojima su Izraelci oslobođeni iz egipatskog ropstva i djelo Kristovo na križu ispunjaju svu Izraelovu i kršćansku povijest. To su temeljna djela spasenja na kojima se temelji svako spasenje tako da spasiti se ne znači ništa drugo nego ucijepiti se u ta djela. Ta djela, iako su povijesna, prostorno određena i vremenski datirana (izlazak iz Egipta i smrt Kristova), nosioci su drugog eona (druge vremenske dimenzije) i s njima taj con ulazi u naše vrijeme, ispunja ga te datum arhetipskog djela postaje punina vremena, tj. punina smisla povijesnog zbivanja (Kristova žrtva na križu). Sve što slijedi

iza njega, sva budućnost pred njima ima samo taj smisao da smisao arhetipa u ograničenom smislu izrazi, da bude nešto prema arhetipskom modelu, bez mogućnosti da arhetip nadraste i nadvisi ili da vremenu i povijesnom zbivanju dade kvalitativno drugi smisao, jednostavno zato što sve živi i djeluje snagom arhetipa (Krista). Stoga je teološki legitimno Kristovu povijesnu tajnu i smisao njegovih djela i riječi tumačiti mitskom kategorijom arhetipa, kao što je to učinila kršćanska starina, i reći: Krist je Orfej, Odisej, Hermes, Helij itd. To ne znači Krista svesti na mit, nego mitski arhetip dovesti u vezu s Kristom, historijskim arhetipom, kao i s ostvarenjem onoga što je čovječanstvo kroz mitove naslućivalo i naivno mitski predstavljalo. U povijesnom Kristu mit kao naivna bajka ima svoj svršetak, a kao metafizički pokušaj svoje ispunjenje. (Usp. Fries, *Mythos*, u *LThK* 7, 1962, 750—751.)